

Bolesław Przybyszewski

Działalność organizacyjna księdza biskupa Wincentego Urbana w archiwum i muzeum archidiecezjalnym oraz w Bibliotece Kapitulnej we Wrocławiu

---

Studia Theologica Varsaviensia 10/2, 45-65

1972

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BOLESŁAW PRZYBYSZEWSKI

**DZIAŁALNOŚĆ ORGANIZACYJNA KSIĘDZA BISKUPA
WINCENTEGO URBANA W ARCHIWUM I MUZEUM
ARCHIDIECEZJALNYM
ORAZ W BIBLIOTECE KAPITULNEJ WE WROCŁAWIU**

Archiwum archidiecezji wrocławskiej, należącej do najstarszych diecezji w Polsce, zalicza się do najcenniejszych zbiorów, jakie posiadają ziemie polskie. Wyróżnia je bogactwo zasobów, bo zawiera około 9000 dokumentów, około sześć i pół tysiąca rękopisów i nieprzebraną ilość akt, które się dzielą na siedem grup: jest więc niesłychanie bogatą skarbnicą wiadomości dla dziejów Śląska. Skarby te były w przeszłości strzeżone pieczołowicie, czego dowodem piękna gotycka szafa dębowa (obecnie stojąca w Muzeum archidiecezjalnym), sprawiona na archiwalia w r. 1455 przez Jana Paczkowicza, księga kopii *Liber Niger* i *Repertorium* dokumentów tzw. *Liber Berghianus* z początku XVII wieku (1617—1619). Archiwum wrocławskie strzegło cenne dla kultury polskiej pomniki, jak: *Vita S. Hedvigis*, *Liber foundationis monasterii B. Mariae Virginis in Heinrichau*, czy *Pontyfikał* z XII wieku, *Rytuał* biskupa Henryka z Wierzbna, mszał z XV w. z pięknymi miniaturami.

Zrozumienie dla wartości historycznej zbiorów kulturalnych Wrocławia wykazał kardynał Jerzy Kopp, który dla ich pewniejszego zachowania przeprowadził w latach 1895—1896 budowę nowego skrzydła na pomieszczenie zbiorów archiwalnych i bogatej biblioteki kapitulnej. Na ekspozycję zbiorów muzealnych kardynał przekazał tzw. *Salę gotycką* biblioteki kapitulnej.

W czasie II wojny światowej skarby kultury, znajdujące się w mieście Wrocławiu ukryto w rozmaitych miejscach na terenie Śląska. W wyniku działań wojennych dnia 1 kwietnia

1945 r. spadła bomba na budynek przeznaczony na zbiory diecezjalne i uszkodziła bardzo poważnie trzecie piętro, a w mniejszym stopniu drugie; dach został zupełnie zniszczony. Gdy nawała wojenna po wycofaniu się wojsk niemieckich przeszła, gmach zabezpieczono dachem prowizorycznym, najważniejszą jednak rzeczą było ratować to, co po ustaniu zawieruchy zniszczeń ocalało z archiwaliów, ksiązek biblioteki i przedmiotów muzealnych. Życzliwą pomoc w tej akcji okazał tak dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej dr A. K n o t, jak i dyrektor Archiwum Państwowego we Wrocławiu dr M. W ą s o w i c z. Przekonano się, że archidiecezja poniosła w czasie wypadków wojennych dużo strat, ale pozostałe zbiory okazały się jeszcze imponujące. Administrator apostolski we Wrocławiu ks. K. M i l i k powołał w 1946 r. Radę Naukową, do której weszli profesorowie: M a l e c z y ń s k i, P o d l a c h a, C z a p l i ń s k i i K n o t; miała ona opracować właściwą organizację ocalałych skarbów kulturalnych wrocławskiej archidiecezji.¹

W tym czasie został zaproszony do Wrocławia ks. W. U r b a n i obarczony obowiązkiem wykładowcy historii Kościoła w organizującym się seminarium duchownym administracji apostolskiej. Objął on także opiekę nad archiwum archidiecezjalnym, biblioteką kapitulną i ogólny nadzór nad urządzeniem muzeum.

Pilnym zadaniem było zremontowanie uszkodzonego w czasie wojny budynku, bo prowizorium nie wystarczało. Staraniem Kurii arcybiskupiej gmach archiwum i biblioteki otrzymał w r. 1957 nowy dach.² Owocem stałej troski ks. Urbana było poddawanie budynku corocznym starannym oględzinom, dopilnowanie, aby dwa razy w roku dokonano oczyszczania zbiorów; zapobiegał on, by mury budowli nie zamakały, dlatego co roku sprawdzano całość odprowadzania wód, ewentual-

---

¹ W. U r b a n, *Archiwum diecezjalne we Wrocławiu*, *Nasza Przyszłość* 4 (1948) s. 311—316; tenże, *Muzeum Archidiecezjalne we Wrocławiu* Rkp, b.d.s. 2; tenże, *Wykaz regestów dokumentów Archiwum Archidiecezjalnego we Wrocławiu*, Warszawa 1970 s. 5—8.

² W. U r b a n, *Sprawozdanie z czynności Archiwum i Muzeum Archidiecezjalnego oraz Biblioteki Kapitulnej we Wrocławiu 1957—1958*, Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne (podawane przy dalszych przypadkach w skrócie: ABiMK), Lublin 1959, t. I/1, s. 134.

nie w razie potrzeby wymieniano rynny,³ na wiosnę naprawiano dachy uszkodzone w czasie zimy a także kontrolowano dach po przejściu gwałtownej nawałnicy.⁴ W r. 1960 dano nowe urządzenia gromochronne,⁵ przebudowywano piece ogrzewalne i ich kominy,⁶ zabezpieczano magazyny przed nadmiarem światła⁷, a ich okna kratami,⁸ sprawiano nowe gabloty wystawowe i regały,⁹ w r. 1964 mury gmachu biblioteki z XVI w. poddano starannej konserwacji, naprawiono mury przyporowe, zakonserwowano łuki i gzymsy.¹⁰ Wszystkie te liczne zabiegi wymagały od ks. Urbana, dnia 21. X. 1959 r. podniesionego do godności biskupiej,¹¹ wiele serdecznego trudu, który zresztą charakteryzuje każdego dobrego gospodarza instytucji — a zarazem niemałych kosztów, jakie łożyła Kuria arcybiskupia.

Archiwum składa się z magazynu i pracowni naukowej. Dokumenty pergaminowe dzielą się na dwie grupy, to jest dokumenty ułożone chronologicznie i na dokumenty rozsegregowane według sygnatur alfabetycznych i odpowiednich liczb. Do dokumentów sporządzone są repertoria.¹² Drugi dział stanowią rękopisy i znaczny zasób akt o układzie rzeczowym, rozpadający się na siedem zespołów. Wielką pomoc przy korzystaniu z nich stanowiły katalogi. O tych zespołach i dalszych będzie umieszczona wzmianka informacyjna przy omawianiu najnowszego katalogu rękopisów, wydane przez ks. bpa Urbana.

---

³ S. A. Pielarska, *Sprawozdanie z czynności Archiwum i Muzeum Archidiecezjalnego oraz Biblioteki Kapitulnej we Wrocławiu w r. 1964*, ABiMK 11 (1965) s. 267; tenże, *Sprawozdanie z czynności Archiwum i Muzeum Archidiecezjalnego oraz Biblioteki Kapitulnej we Wrocławiu w r. 1965*, ABiMK 12 (1966) s. 185.

⁴ W. Urban, *Sprawozdanie z czynności Archiwum i Muzeum Archidiecezjalnego oraz Biblioteki Kapitulnej we Wrocławiu w 1963 r.*, ABiMK 8 (1964) s. 252; ABiMK 11 (1965) s. 267; ABiMK 12 (1966) s. 185.

⁵ W. Urban, *Sprawozdanie z czynności Archiwum i Muzeum Archidiecezjalnego oraz Biblioteki Kapitulnej we Wrocławiu za lata 1960—1961*, ABiMK 6 (1963) s. 265—269; ABiMK 8 (1964) s. 252—255.

⁶ ABiMK 6 (1963) s. 265 i 268; ABiMK 8 (1964) s. 252.

⁷ ABiMK 6 (1963) s. 265.

⁸ ABiMK 11 (1965) s. 267.

⁹ ABiMK 6 (1963) s. 268; tamże 8 (1964) s. 252.

¹⁰ ABiMK 11 (1965) s. 267—270.

¹¹ W. Urban, *Wykaz regestów*, s. 320, nr 2134.

¹² W. Urban, *Archiwum, Nasza Przeszość IV* s. 311—316; tenże *Sprawozdanie z czynności Archiwum i Muzeum Archidiecezjalnego oraz Biblioteki Kapitulnej we Wrocławiu za rok 1959*, ABiMK I/2 (1960) s. 160—164.

Zbiory archiwum co roku się powiększają. Instytucja ta otrzymuje stale kopie metrykalne przesyłane przez księży proboszczów w różnej ilości w rocznej liczbie od przeszło 200 do przeszło 700.¹³ Oprócz kopii aktualnych proboszczowie przysyłali do przechowania w archiwum stare księgi metrykalne, stanowiące ciekawe źródło do ruchu demograficznego na Śląsku, a zawierające wiele świadectw o odwiecznej polskości Śląska. Na przykład w r. 1959 dostarczono 26 tomów metryk z parafii Prusice, Gostkowo i Powidzko k. Milicza.¹⁴ Księgi te napływały w ciągu szeregu lat i z innych parafii, choć w mniejszej ilości. Zdarza się, że księża proboszczowie przysyłają nie tylko matrykularze, ale także dawne księgi rachunkowe niezmiernie ważne dla dziejów gospodarczych Kościoła, prastare inwentarze parafialne, kurendy. Do ciekawszych nabytków archiwalnych należy *Kronika szkoły parafialnej w Gostkowie* z l. 1895—1938, a także dołączone do zbiorów w r. 1959 *Annales Francostenenses* (Ząbkowice) ab. a. 1633.¹⁵ Godna uwagi jest *Księga sodalicyjna* z katedry wrocławskiej z lat 1678—1732, którą złożono w archiwum w r. 1965.¹⁶ Szczególne zainteresowanie muszą budzić sprawozdania *Kółka Polskiego* w alumnacie wrocławskim studentów teologii w liczbie 5 zeszytów, bo do dawnych dwóch zeszytów ks. abp B. K o m i n e k darował w r. 1959 3 dalsze.¹⁷ Do najcenniejszych nabytków archiwum należały dokumenty: w r. 1959 z parafii Wszystkich Świętych z Gliwic przybyło 37 dokumentów z l. 1415—1772; 17 z tych dokumentów jest pisanych w języku polskim i czeskim z pewnymi słowami niemieckimi. 14 dokumentów pergaminowych z lat 1379—1920 przeniesiono ze Stoszowic, koło Ząbkowic.¹⁸

¹³ W r. 1957 wpłynęło do Archiwum Archidiecezjalnego 758 kopii, ABiMK I/1 (1960) s. 135; w r. 1963 712 kopii, ABiMK 8 (1964) s. 253, zaś w r. 1965 tylko 237, ABiMK 12 (1966) str. 185. W r. 1959 Archiwum przyjęło 709 kopii, ABiMK 2 (1960) s. 163. Bywały lata, że tych kopii nadchodziło normalnie ponad 500, np. w r. 1960 570, ABiMK 6 (1963) s. 266, a w r. 1961 579 kopii, ABiMK 6 (1963) s. 268.

¹⁴ ABiMK 2 (1960) s. 160—164.

¹⁵ ABiMK 2 (1960) s. 162.

¹⁶ ABiMK 12 (1966) s. 185.

¹⁷ ABiMK 1 (1960) s. 162.

¹⁸ Tamże, 1 (1960) s. 161.

Ks. dr A. Sabisch, który do roku 1959 był pracownikiem Archiwum i Biblioteki, a którego współpracę wrocławska władza diecezjalna wysoko ceniła, przekazał do Archiwum sporządzone przez siebie protokoły z wykopalisk prowadzonych z ramienia Ministerstwa Kultury i Sztuki w prezbiterium katedry wrocławskiej od 7 listopada do 16 kwietnia 1951 roku.¹⁹

Archiwum, które jest wytworem urzędowania i prac władz diecezjalnych, co roku odbiera z Kurii Arcybiskupiej kilkadziesiąt jednostek aktowych, zbędnych już przy normalnym urzędowaniu ordynariusza i kancelarii, posiadających jednak wartość historyczną.²⁰ Taż sama Kuria pokrywa wszystkie wydatki, związane z utrzymaniem Archiwum.

Jak z powyższego zauważyć można, ks. bp Urban w swej pracy organizacyjnej odnośnie do zbiorów kultury religijnej w archidiecezji jest zwolennikiem umiarkowanej centralizacji obiektów zabytkowych w instytucjach wrocławskich. Działo się to za zgodą odnośnych kierowników parafii, którzy dobrowolnie kierowali posiadane przez siebie cenne przedmioty do zbiorów diecezjalnych.

Objąwszy opiekę nad biblioteką kapitulną ks. Urban starał się nowocześnie ją zorganizować. Dzięki poparciu ks. abpa Kominka biblioteka otrzymała w r. 1957 szafę dla katalogu rzeczowego; ks. Urban zaś zakupił dwie szafy dla katalogu proveniencji zbiorów bibliotecznych i ponad dwie setki książek.²¹ Wzrastanie zasobów książkowych dokonywało się zasadniczo drogą darowizn. Do najhojniejszych ofiarodawców należeli ks. abp Kominek, sam ks. bp Urban oraz wychowanek seminarium diecezji opolskiej ks. dr A. Świerk, który od 1 września 1959 roku zajął miejsce ks. dra Sabischa, zegnającego w tym dniu pracę w archiwum i bibliotece.²² Do nich dołączało się w akcji przesyłania książek bardzo wielu księży z diecezji: atmosfera głębokiego szacunku dla pomników dawnej kultury Śląska i całej Polski, szerzona przez arcypasterzy Wrocławia,

¹⁹ Tamże, s. 162.

²⁰ ABiMK 6 (1963) s. 266 i 268; tam.e 11 (1965) s. 267—268; tamże 12 (1966) s. 185.

²¹ ABiMK 6 (1963) s. 266.

²² Tamże, s. 268.

szczerą chrześcijańską postawą humanistyczną ks. bpa Urbana sprawiła, że księży diecezjalni odnosili się z uwagą do zabytkowych ksiązek i rękopisów, które znajdowali na plebaniach i w kościołach: nie omieszkali ich zabezpieczać i przekazywać do centralnej zbiornicy diecezjalnej. Wskutek tego księgozbiór corocznie rósł w niemałą ilość starodruków²³ i co szczególne — w sporą liczbę inkunabułów, które są przecież wielką rzadkością: inkunabuły te pochodziły przede wszystkim z rozproszenie Bibliotek klasztornych. Np. w r. 1960 Biblioteka Kapitulna otrzymała aż 62 inkunabuły.²⁴ Do cenniejszych wczesnodruków, jakie Biblioteka pozyskała pod opieką ks. bpa Urbana należą: Mikołaja Lyry *Glossae in universa Biblia* (Norimberga 1485), Marcina Polaka *Margaritha decreti* z r. 1493,²⁵ Antonina z Florencji *Summa theologica* i *Polyhistor sive de mirabilibus mundi* z r. 1500.²⁶ Za najcenniejszy starodruk, który w r. 1964 stanął na półkach Biblioteki Kapitulnej, należy uważać *Biblię* drukowaną w r. 1577 w języku polskim w drukarni Marka Szarfenberga w Krakowie.²⁷

Prócz dzieł drukowanych wrocławska kapitulna biblioteka gromadziła również księgi rękopiśmienne. Liczba rękopisów rośnie z roku na rok. W r. 1957 przybyło 6 rękopisów,²⁸ tyle samo w roku następnym, w r. 1959 8 ksiąg,²⁹ w r. 1960 69 pozycji³⁰, w r. 1961 powtarza się liczbę 6 kodeksów,³¹ w r. 1963 ilość nadesłanych rękopisów podnosi się do 13,³² w r. 1964 maleje do 8,³³ a w r. 1965 do 6.³⁴ Wśród tych manuskryptów zwracają uwagę stare antyfonarze (jeden z nich pochodzi z XV w.) i dwa piętnastowieczne brewiarze.³⁵ Ciekawostką

²³ ABiMK 2 (1966) s. 160. W r. 1961 przybyło 96 starodruków.

²⁴ ABiMK 6 (1963) s. 266. W r. 1963 nadesłano 13 inkunabułów. Por. ABiMK 8 (1964) s. 253.

²⁵ Nabytki z r. 1958. ABiMK 1 (1960) s. 136.

²⁶ Wpłynęły w r. 1959. ABiMK 2 (1960) s. 160—164.

²⁷ ABiMK 11 (1965) s. 268.

²⁸ ABiMK 1 (1960) s. 134 i 136.

²⁹ ABiMK 2 (1960) s. 160—164.

³⁰ ABiMK 6 (1963) s. 266.

³¹ Tamże, s. 268.

³² ABiMK 7 (1964) s. 253.

³³ ABiMK 11 (1965) s. 268.

³⁴ ABiMK 12 (1966) s. 185.

³⁵ ABiMK 1 (1960) s. 136; ABiMK 8 (1964) s. 253.

wśród nowo nabytych rękopiśmiennych ksiązek Biblioteki Kapitulnej jest doręczony w r. 1965 modlitewnik pustelnika z Lewina Kłodzkiego.³⁶

Osobną, wyodrębnioną jednostką jest Biblioteka Seminarjna. Księgozbiór ten, uratowany swego czasu i tymczasowo umieszczony w budynku przy ulicy Kanonia 11, podlegał opiece ks. Urbana. Wyznaczona siostra spisała 7026 tomów i przygotowała tyleż kartek katalogowych dla katalogu alfabetycznego i systematycznego. Dzięki inicjatywie opiekuna wprowadzono w tej bibliotece nowoczesną formę organizacji. Księgozbiór został w r. 1958 ostatecznie przeniesiony do głównego gmachu seminarijnego wraz z regałami, których część stanowi własność Biblioteki Kapitulnej. W sali bibliotecznej sprawiono konieczne szafy i drabiny.³⁷

Założone dnia 1 sierpnia 1898 r. przez kardynała Jerzego Koppa Muzeum Archidiecezjalne przeszło ciężki kryzys w czasie II wojny światowej. Muzealia, zabezpieczone wówczas przez wywiezienie ich z obawy zbombardowania do różnych miejscowości poza Wrocław, nie wróciły w całości do budynku muzealnego. Np. z 35 skrzyń, wywiezionych i złożonych w kapitulniku klasztoru w Henrykowie, wróciło po przejściu frontu tylko 16. Ogólnie mówiąc: w r. 1945 w wrocławskim Muzeum Archidiecezjalnym brakowało w porównaniu z dawnym stanem około 100 przedmiotów. Niektóre z eksponatów, skierowanych do Krakowa i Warszawy, później odzyskano. Zgodnie z orzeczeniem Ministerstwa Kultury i Sztuki — Naczelnej Dyrekcji Muzeów i Ochrony Zabytków z dnia 21 listopada 1946 r., że „rzeczy będące własnością kościelną będą mogły w zasadzie wrócić na miejsce pierwotne”, wrocławskie Muzeum Archidiecezjalne otrzymywało stopniowo swoje zabytki, ale nie wszystkie, zwłaszcza tryptyki średniowieczne.

Budynek muzealny, zbombardowany w r. 1945, został odbudowany dzięki pomocy finansowej Administracji Apostolskiej, a następnie Kurii Arcybiskupiej we Wrocławiu. Ministerstwo Kultury i Sztuki przyznało kilka razy skromną subwencję, któ-

³⁶ ABiMK 12 (1966) s. 185.

³⁷ ABiMK 1 (1960) s. 136.

ra w sumie stanowiła wydatną pomoc. W r. 1966 wprowadzono do muzeum światło kryte, a w r. 1970 urządzono nowy magazyn.

Po wyjeździe z Wrocławia dotychczasowego dyrektora Muzeum i Biblioteki Kapitulnej dra K. Engelberda w r. 1946 do Niemiec, opiekę nad tymi instytucjami objął ks. Urban i rozwijał ją w niezmiernie trudnych warunkach. W roku następnym (1947) kierownictwo Muzeum Archidiecezjalnego przekazał ks. P. Śledziewskiemu. Gdy w r. 1950 nowego dyrektora śmierć zabrała, ks. W. Urban ponownie na krótki czas zajął się zbiorami muzealnymi. W r. 1951 rządy diecezji wrocławskiej przeszły w ręce wikariusza kapitulnego, który dyrektorem Muzeum mianował dra W. Lenkiewicza. Z przyjściem do Wrocławia pierwszego po wyzwoleniu Śląska ordynariusza ks. pba Kominka ks. Urban po raz trzeci otrzymał zarząd Muzeum, który pełni po dziś dzień.

Pierwszym zadaniem, jakie sobie ks. Urban postawił obejmując kierownictwo Muzeum, był dokładny spis eksponatów. Inwentaryzację muzealną, zaczęta jeszcze w r. 1946, dokończył ks. bp Urban przy pomocy sióstr Elżbietanek w r. 1970.³⁸

Do obowiązków kierownika Muzeum należała organizacja eksponatów, do których się zaliczała rzeźba, malarstwo i przemysł artystyczny, złotnictwo, cynownictwo i tkaniny. Muzeum urządziło ekspozycje zabytków sztuki sakralnej w budynku przy ulicy Kanonia 12, gdzie ustawiono przeszło 250 eksponatów, następnie w zabytkowym *Orphanotrophium* przy ulicy Katedralnej 4 (20 zabytków) i w kościele św. Krzyża (4 tryptyki).³⁹ Wystawę rzeźb i obrazów gotyckich przy ulicy Katedralnej 4 otwarto w listopadzie 1958 r. udostępniając przy tej okazji zwiedzającym gotyckie wnętrza kościoła św. Piotra i Pawła. Inż. T. Wojciechowski, który jest twórcą witraży do prezbiterium katedry wrocławskiej, przedstawiających zasłużonych biskupów wrocławskich z epoki średniowiecza oraz motywy herbowe księstw i miast śląskich, urządził własną wy-

---

³⁸ Bp W. Urban, *Muzeum Archidiecezjalne we Wrocławiu*, Rkp, s. 10, 15, 24 i 25.

³⁹ ABiMK 6 (1963) s. 267; ABiMK 8 s. 267 i 269.

stawę kartonów i projektów witraży.⁴⁰ Jeden tryptyk należący do Muzeum, a pochodzący z 1 poł. XIV wieku, pozostawiono w Muzeum Śląskim jako depozyt.⁴¹

Do kompetencji dyrektora Muzeum należało przyjmowanie ofiarowanych do zbiorów nowych przedmiotów sztuki, jakimi mogły być np. cztery rzeźbione w drewnie figury, dane w r. 1964 przez ks. kan. K. Niedźwiedzia z Owczar.⁴² Szczególnie szybko powiększały się kolekcje numizmatyczne przez dary monet np. z Wojcieszowa (XVII w.), 20 monet włoskich z XIX w. danych przez ks. Gromadzkiego,⁴³ 2 monety ośmiogroszowe z r. 1735 (Augusta III) z Lubinia Legnickiego,⁴⁴ a zdarzały się monety i z w. XVI.⁴⁵ Ks. abp Kominek i ks. bp Urban przekazali do Muzeum medale, które przywieźli z II Soboru Watykańskiego i inne.⁴⁶ Ilość eksponatów numizmatycznych wzrosła o kilka setek.

Dla celów naukowych istnieje przy Muzeum biblioteka podręczna, która w r. 1958 liczyła 650 tomów. Ilość pozycji z dziedziny sztuki w tym księgozbiornie stale się powiększa.⁴⁷

Nieodzowną przy każdym Muzeum jest pracownia konserwatorska, która by na bieżąco i na specjalne zlecenia przeprowadzała konserwację i zabezpieczenie eksponatów. Niezmiernie ważna ta placówka w wrocławskim Muzeum Archidiecezjalnym w samym roku 1959 pod kierownictwem Z. Wrześniowskiego i mgra M. Pacyny przeprowadziła konserwację ponad 20 obrazów i jednej rzeźby z Dolnego Śląska. W trakcie konserwowania wystawiano rzeźby przy ulicy Katedralnej 6.⁴⁸ Pracownicy muzealni wyjeżdżali kilkanaście razy w roku w teren w celu ratowania zagrożonych obiektów zabytkowych.

---

⁴⁰ ABiMK 2 (1960) s. 164.

⁴¹ ABiMK 2 (1960) s. 137.

⁴² ABiMK 11 (1965) s. 270; W r. 1960 przybył tryptyk gotycki z Ogórek, pow. Brzeg Opolski, Piękna Madonna z Karpnik pow. Jelenia Góra, zakonserwowana w PKZ w Warszawie. Z PKZ z Krakowa wrócił obraz renesansowy *Vir Dolorum*. Por. ABiMK 6 (1963) s. 267.

⁴³ ABiMK 1 (1960) s. 135.

⁴⁴ ABiMK 6 (1963) s. 269.

⁴⁵ ABiMK 12 (1966) s. 187.

⁴⁶ ABiMK 8 (1964) s. 255; Tamże, 11 (1965) s. 270; Tamże, 12 (1966) s. 187.

⁴⁷ ABiMK 2 (1960) 164.

⁴⁸ Tamże, s. 960.

Muzeum może wykonywać dodatkowo rolę dydaktyczną. Wrocławskie zbiory sztuki służyły pomocą studentom miejscowego seminarium duchownego w studium historii sztuki przez omawianie pod kierownictwem profesora eksponatów oznaczonej epoki, wyrabianie zmysłu estetycznego i przez dostarczanie przykładów, jak się strzec przed błędami z dziedziny konserwacji zabytkowych świątyń i ich artystycznego urządzenia.⁴⁹

Muzeum Archidiecezjalne posiadające zasadniczo stałą ekspozycję starało się co pewien czas urządzać wystawy okresowe o najróżnorodniejszej tematyce, zawsze bardzo ciekawej i pouczającej z zakresu sztuki kościelnej.⁵⁰

Dyrektor Muzeum jest członkiem Komisji artystycznej przy Kurii Metropolitalnej, bywał na posiedzeniach oraz wyjeżdżał dla kontroli prac malarskich w różnych kościołach wrocławskich i poza Wrocławiem.⁵¹

Tak zorganizowane Muzeum odwiedzało wielu zainteresowanych, których liczba w r. 1964 doszła do 12.620, w tym 36 wycieczek. Między zwiedzającymi byli liczni cudzoziemcy. Stąd obok głosów polskich, jak np.: „zachwyciły nas eksponaty tego Muzeum. Mają one olbrzymią wartość naukową i stanowią poważny materiał do badania historii kultury chrześcijańskiej na polskich ziemiach”,⁵² zdarzają się i obcojęzyczne: *Der Weg zum Guten führt durch das Schöne. Profonde émotion. Ich bin beeindruckt von der Fülle und der Schönheit. The Museum is being kept very aesthetically, the exponents are interesting and valuable itd.*

Muzeum Archidiecezjalne we Wrocławiu służy jako legitymacja i świadek polskich podstaw kultury na Śląsku. Rozumieją to zwiedzający, z których jeden dnia 7 grudnia 1963 r. tak napisał w księdze pamiątkowej: „Nikt nie może zaprzeczyć, że książka religijna i skromny katechizm docierający do dziecka tej ziemi, był pierwszą i najtrwalszą lekcją języka polskiego i poznania przynależności narodowej. Toteż pełna trudu i ofiar-

⁴⁹ ABiMK 6 (1963) s. 267.

⁵⁰ W. Urban, *Archidiecezja wrocławska w latach 1945—1965. IX. Działalność wydawnicza i kulturalna*, *Nasza Przyszłość* 22 (1965) s. 67.

⁵¹ ABiMK 1 (1960) s. 137.

⁵² ABiMK 6 (1963) s. 267.

⁵³ W. Urban, *Muzeum*, Rkp. s. 26.

na praca tych wszystkich, którzy dla ratowania i zachowania dzieł sztuki, będących wkładem w dorobek polskiej kultury narodowej, poświęcili swój czas i wiedzę, zorganizowali i utrzymują tak cenne Muzeum od chwili odzyskania utraconej niegdyś ziemi piastowskiej, zasługują na podziw, słowa głębokiego szacunku i podziękii".⁵⁴

Ks. bp Urban jest jedynym kierownikiem Muzeum kościelnego w Polsce, który ogłosił w czasopiśmie *Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne* kilkakrotne sprawozdanie o stanie tej instytucji.⁵⁵ W *Wiadomościach Urzędowych Kurii Biskupiej Śląska Opolskiego* (20 I 1965) drukował artykuł: *Na tropach proveniencji „Madonny Wrocławskiej”*. Zainteresowany pomnikami sztuki w archidiecezji wrocławskiej w r. 1951 opublikował książeczkę *Katedra wrocławska*, a w r. 1952 opracował i wydał dla użytku zwiedzających *Przewodnik po Muzeum Archidiecezjalnym*. Muzeum można zwiedzać w godz. od 10—15.

Na koniec godzi się w obszerniejszym dyskursie przedstawić działalność oświatową ks. bpa Urbana, własną pracę naukową opartą na zbiorach Archiwum Archidiecezjalnego i Biblioteki Kapitulnej oraz udostępnianie tych zbiorów naukowcom polskim i zagranicznym dla celów badawczych.

Ks. Biskup w poczuciu odpowiedzialności za tak cenne zbiory, jakie posiada Wrocław duchowny, starał się o to, aby przed udostępnieniem egzemplarzy do korzystania, rękopisy i księgi były odpowiednio zakonserwowane i oprawione. Corocznie zlecano introligatorowi oprawę kilku lub kilkunastu inkunabułów i starodruków,⁵⁶ choć nieraz bywała ta liczba wyższa, np. w r. 1957 poddano kompakturze 77 starodruków. W tymże roku 2902 nyskie starodruki zabezpieczono przed uszkodzeniem, dając im papierowe obwoluty. Przeglądnięto dokumenty pergaminowe i zakonserwowano ich pieczęcie.⁵⁷ Liczne rękopisy archiwalne i biblioteczne w rocznej ilości od 40 do 80 przekazywano do pracowni introligatorskiej, którą prowadził

⁵⁴ ABiMK 8 (1964) s. 255.

⁵⁵ Podkreśla to ks. Z. Młynarski w artykule *Z dziejów muzeum diecezjalnego w Siedlcach*, ABiMK 21 (1970) s. 171.

⁵⁶ ABiMK 8 (1964) s. 252 n.

⁵⁷ ABiMK 1 (1960) s. 134 n.

p. J. Majchrzak. Nowych książek i różnych druków pracownia ta oprowiała w liczbie kilku tysięcy. Około 10.000 tomów metrykalnych i innych jednostek archiwalnych otrzymało ochronne obwoluty papierowe.⁵⁸ Zestawiono posiadane drzeworyty, uporządkowano zbiór ikonograficzny im. ks. A. Heinekego i akta księży diecezji wrocławskiej, odnoszące się do ich studiów.⁵⁹ Nie ustawała praca nad katalogiem systematyczno-rzeczowym.⁶⁰ Pracownię archiwalną otwierano od g. 10—14, ale na specjalne życzenie była ona czynna i w godzinach popołudniowych.

Tak przygotowane zbiory pragnął ks. Urban otworzyć dla świata nauki i całego społeczeństwa interesującego się sprawami kultury, by stały się bazą oświatową, z której by się szerzyła wiedza o polskiej przeszłości i kościelnej działalności wrocławskiej archidiecezji.

Z zasobów archiwalnych i druków Biblioteki Kapitulnej korzystali w wielkiej ilości naukowcy i działacze kulturalni: co roku przez pracownię archidiecezji wrocławskiej przesuwało się od 1000 do 2000 zainteresowanych; prosili oni o udostępnienie im materiałów archiwalnych, jak i książek z biblioteki. Do pracowni wydawano rocznie książek w liczbie od 2000 do 4000, rękopisów od 2000 do 3500 (wyjątkowo w r. 1963 wykorzystano 9300 rękopisów).⁶¹ Do zarządu kierowano kwerendy: prośby o dostarczenie informacji historycznych. O ogromie pracy personelu świadczy wielka ilość tych kwerend: pisemnych bywało do kilkudziesięciu w roku, ale liczba ustnych dochodziła do 2500,⁶² w niektórych latach bywało jeszcze więcej, np. w r. 1958 aż 7.138.⁶³ Kwerendy były załatwiane dla miast uniwersyteckich Polski, a także dla Czechosłowacji, Węgier i Ameryki. W jednej ze swych prac⁶⁴ ks. bp Urban podaje ilość korzystających w latach 1945—1965. W tym dwudziestoleciu przez pracownię naukową Archiwum Archidie-

⁵⁸ ABiMK 6 (1963) s. 265 n.

⁵⁹ ABiMK 1 (1960) s. 160 n.

⁶⁰ ABiMK 1 (1960) s. 136.

⁶¹ ABiMK 8 (1964) s. 252 n.

⁶² ABiMK 6 (1963) s. 265 n; tamże, 12 (1966) s. 185.

⁶³ ABiMK 1 (1960) s. 136.

⁶⁴ W. Urban, *Archidiecezja wrocławska w l. 1945—1965*, s. 67.

cezjalnego przewinęło się 26.375 studiujących (około 4357 zwiedzających), którym wydano do użytku 45.644 jednostek archiwalnych, 52.859 tomów książek, udzielono 19.192 informacji, załatwiono 55.060 kwerend. Jeżeli zważymy, że w archiwum i bibliotece pracuje nieliczny personel, są to liczby naprawdę imponujące.

W akcji oświatowej, mającej na celu szerzenie znajomości historii kościelnej, szczególnie na Śląsku, jako też ukazywanie dawnej kultury umysłowej czy świadczenie o polskości dzielnicy śląskiej, pierwszorzędne znaczenie miały okolicznościowe wystawy i pokazy. Archiwum Archidiecezjalne organizowało własne wystawy, jak np. w r. 1959 interesującą ekspozycję *Historiografia polska*,⁶⁵ lecz najwięcej uwagi i nakładu poświęciło dwom wystawom z r. 1965. Jedna z nich była urządzona z okazji 400-lecia Seminarium Duchownego we Wrocławiu, zbiegająca się z pamiątką dekretu trydenckiego o seminariach i ogłoszeniem dekretu o formacji kapłańskiej *Optatam totius* przez II Sobór Watykański. Druga jakby inaugurowała obchód Tysiąclecia chrztu Polski, poświęcona „Tym, którzy przetrwali”, obrazowała polskie świadectwa kościelne do roku 1945. Wystawa uczyła kochać ziemię, która wyzwolona z jarzma wielowiekowej niewoli, powróciła do macierzy. W telewizji wrocławskiej na podstawie tej wystawy wyświetlono pokaz pt. *Odgrzebane — wykopane*. Wystawa ta spotkała się z wielkim uznaniem zwiedzających ją gości zagranicznych. Z okazji Millenium przygotowano również wystawę *XX-lecie organizacji kościelnej na Ziemiach Odzyskanych*.⁶⁶

Prócz urządzania własnych wystaw Archiwum Archidiecezjalne i Biblioteka Kapitulna chętnie uczestniczyły w wystawach urządzanych przez inne instytucje. I tak w r. 1957 Biblioteka Kapitulna wzięła udział w wystawie zorganizowanej przez Bibliotekę Miejską w Zielonej Górze pt.: *Książka o ziemi zielonogórskiej*. W tym samym roku wydano z Biblioteki pewne dzieła na wystawę opracowaną przez Liceum SS. Niepokalanek w Wałbrzychu pt.: *Matka Boska na Śląsku*. W r. 1958 na

⁶⁵ ABiMK 2 (1960) s. 160 n.

⁶⁶ ABiMK 12 (1966) s. 187.

wystawę urządzoną w Jeleniej Górze z okazji 850-lecia miasta użyczono z Biblioteki kapitulnej pewne eksponaty.⁶⁷ Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu pożyczyła z Biblioteki Kapitulnej na wystawę: *Książka Polska w 1960 r.* 14 eksponatów: Na wystawę okresową Muzeum Śląska Opolskiego w Opolu pt.: *Grafika śląska XVII i XVIII wieku* wysłano w 1961 r. 7 jednostek.⁶⁸

Każda wystawa wymaga dużo pracy i kosztów, dlatego bywa urządzana nie często, lecz w szczególnie ważnych momentach, jakie przyzywa instytucja, miasto, naród, Kościół Łatwiejszą rzeczą było organizować proste, okolicznościowe pokazy ważniejszych i ciekawszych pomników przeszłości dla badaczy naukowych, młodzieży studiującej i gości, między którymi bywali również i przyjezdni z zagranicy. Na pokazy te, których bywało kilkanaście w roku, byli zaproszeni i przyprawdzali swoich gości pracownicy Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu, wrocławskiego Wojewódzkiego archiwum Państwowego oraz Ossolineum. Z pokazów korzystali również alumni miejscowego Seminarium Duchownego. W r. 1961 zaplanowano dwa pokazy okresowe: *Z dziejów kultu Matki Boskiej Wniebowziętej na Śląsku i Świadectwa kościelnych ksiąg metrykalnych o polskości Śląska*, które z wielką korzyścią gładły liczne wycieczki. Do aktualnych w życiu Kościoła wrocławskiego należał okresowy pokaz pt.: *Polska książka religijna szczególnie z zakresu mariologii w duszpasterstwie diecezji wrocławskiej do r. 1945* (r. 1963⁶⁹), a z zagadnieniami soborowymi były związane pokazy z r. 1964: *Biblia Polska w zbiorach kapitulnych do r. 1945* i *Z dziejów soborów powszechnych*.⁷⁰

Organizacja zbiorów kościelnych we Wrocławiu i ich zasób zaciekały naukowców z całej Polski. Stąd u wrót budynku przy ulicy Kanonia 12 we Wrocławiu często pojawiały się wycieczki naukowe, prowadzone przez profesorów, czy grupy studenckie, które były przez ks. bpa Urbana oprowadzane.

⁶⁷ ABiMK 1 (1960) s. 134 n.

⁶⁸ ABiMK 6 (1963) s. 265 n.

⁶⁹ ABiMK 8 (1964) s. 252 n.

⁷⁰ ABiMK 11 (1965) s. 267—270.

Przyszli kierownicy zbiorów w czasie tego zwiedzania dużo się uczyli i notowali wiele spostrzeżeń, które mogły im być bardzo przydatne w czekającej ich pracy. Ilość wycieczek naukowych w roku dochodziła do 20.

Drugim obok wystaw i pokazów elementem akcji oświatowej są organizowane lub przygotowywane z ramienia dyrekcji zbiorów naukowe i popularne odczyty. Tych prelekcji bywało co roku od 5 do 10. Wyjątkowo bogatym w akcję odczytową był rok 1959, w którym z ramienia archiwum wygłoszono na posiedzeniach Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego takie odczyty, jak: *Nieznane zabytki języka polskiego z Michalic, Księgozbiór ks. Sebastiana Schleupnera w Bibliotece Kapitulnej we Wrocławiu*, *Język polski w duszpasterstwie diecezji wrocławskiej w XVII i XVIII wieku* i *Język polski w duszpasterstwie diecezji wrocławskiej w XIX wieku*.⁷¹ W ramach tejże akcji odczytowej wśród wielu różnorodnych referatów wygłoszono we Wrocławskim Towarzystwie Naukowym w r. 1961 prelekcję z zakresu księgoznawstwa: *Najstarszy benedykcyjnal w Bibliotece Kapitulnej we Wrocławiu*.⁷²

Ks. bp Urban doceniał działalność Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych w Lublinie i dlatego starał się, ażeby pracownik zajęty w obsłudze zbiorów w archidiecezji, uczestniczył w zjazdach archiwistów, bibliotekarzy i muzeologów, odbywanych w r. 1957 w Częstochowie, a później w Lublinie, a organizowanych przez tenże Ośrodek. Sam we wrześniu 1963 roku wygłosił dla uczestników zjazdu wykład: *Zbiory kościelne i ich rola w badaniach polskości na Ziemiach Zachodnich*.⁷³ Instytut Badań Literackich w Warszawie zaprosił w roku 1960 delegata z Archiwum wrocławskiego na spotkanie, dotyczące katalogowania średniowiecznych rękopisów. Ks. biskup ustosunkował się do tego spotkania przychylnie.⁷⁴

Ks. bp Urban jako kierownik kościelnych instytucji kulturalnych Wrocławia i sam fachowy historyk Kościoła dobrze rozumiał wartość dogłębnych badań naukowych, opartych na

⁷¹ AEiMK 2 (1960) s. 160 n.

⁷² ABiMK 6 (1963) s. 265 n.

⁷³ ABiMK 8 (1964) s. 253 n.

⁷⁴ ABiMK 6 (1963) s. 265 n.

zbiorach kościelnych. One miały być solidną podstawą dla opracowania historii życia polskiego i kościelnego na piastowskich ziemiach śląskich. Dopiero po przeprowadzeniu gruntownych studiów można rozwijać autonomiczną działalność oświatową i kulturalną. Dlatego każda wartościowa praca naukowa na temat przeszłości Śląska jest cennym darem dla Ziemi wyzwolonych spod obcego panowania. Dzięki życzliwej pomocy ks. biskupa, chętnemu udzielaniu przez niego informacji, dokonywaniu kwerend archiwalnych, historycy w sporej liczbie brali za przedmiot swej pracy tematy oparte o materiały przechowywane we wrocławskich zbiorach. W latach 1945—1958 ukazało się drukiem 112 rozpraw, których autorzy całkowicie lub częściowo korzystali z wrocławskich zbiorów kościelnych tak archiwalnych jak bibliotecznych. Dodać należy, że znaczna ilość innych prac jeszcze nie ujrzała światła dziennego.⁷⁵ Ks. biskup przodował w tych zadaniach i nadal prowadzi akcję badawczą nad kościelnymi dziejami Śląska Dolnego. Już w r. 1953 przy habilitacji na Uniwersytecie Jagiellońskim przedłożył pracę z tej tematyki.⁷⁶ W oparciu o wrocławskie materiały archiwalne opracował w r. 1959 *Studia nad dziejami wrocławskiej diecezji w pierwszej połowie XV wieku*⁷⁷ i *Materiały do dziejów polskości na Śląsku w wizytacjach diecezji wrocławskiej do połowy XVIII wieku*.⁷⁸

Zdając sobie sprawę, że duszpasterstwo i życie kościelne bardzo przyczyniło się do utrzymywania polskości na Śląsku, ks. bp Urban poświęcił jedną z prac historii pastoralnej parafii w Gościęcinie.⁷⁹

Prócz wielu prac przyczynkowych i krótkich szkiców, jak np. *Z dziejów szarytek w Bytomiu*,⁸⁰ *Polskie księgi zapowiedzi małżeńskich z parafii Syców w XIX w.*⁸¹ czy *Ostatnie ka-*

⁷⁵ ABiMK 2 (1960) s. 163.

⁷⁶ Leopold hr. Sedlnicki, *książe — biskup wrocławski 1836—1840 na tle dziejów Kościoła na Śląsku w pierwszej połowie XIX wieku* w serii *Studia Historico-Ecclesiastica*, t. 10, Warszawa 1955.

⁷⁷ *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka*, 14 (1959) nr 2 s. 149—195.

⁷⁸ Tamże, s. 119.

⁷⁹ *Nasza Przeszłość* 9 (1959) s. 249—292.

⁸⁰ Tamże, 11 (1960) s. 25—46.

⁸¹ Tamże, 13 (1961) s. 287—291.

zanie polskie w kościele św. Marcina we Wrocławiu⁸², ks. bp Urban napisał kilka ujęć ogólnych z dziejów diecezji wrocławskiej w oparciu o swoją pracownię naukową w Archiwum Archidiecezjalnym. Na zachętę ks. abpa Kominka opracował: *Zarys dziejów diecezji wrocławskiej*, który otrzymało miejscowe Towarzystwo Rozwoju Ziemi Zachodnich i przesłało go do Ministerstwa Kultury i Sztuki. Dla wspomnianego wyżej Towarzystwa opracował artykuł: *Uwagi na temat zabytków piśmiennej instytucji kościelnych archidiecezji wrocławskiej*, przeznaczony do Kalendarza TRZZ na rok 1960, ale pilniejszą uwagę budzi elaborat dość obszerny przygotowany dla *Cahiers Pologne — Allemagne, Le role de l'Eglise dans l'histoire des liens entre la Silésie et la Pologne*.⁸³ Do cenniejszych i zawierających ciekawe informacje oraz wnioski należą dwie prace ks. biskupa, w całości oparte na materiale archiwalnym: *Z dziejów duszpasterstwa pokutnego w diecezji wrocławskiej do końca XVIII wieku*⁸⁴ i *Polskie kaznodziejstwo i katechizacja we wrocławskiej diecezji w czasach pruskich*.⁸⁵

Udział ks. biskupa w wykorzystywaniu materiałów archiwalnych jest największy i wywołuje podziw, bo wiadomo, że dyrektor Archiwum Archidiecezjalnego ma również inne zajęcia w diecezji, jest wykładowcą w Seminarium Duchownym we Wrocławiu⁸⁶ i nie szczędzi czasu na konsultacje naukowe. Ale obok niego cała plejada naukowców pilnie przegląda akta i pisze prace historyczne. W r. 1960 aż 85 autorów (w tym pięciu alumnów miejscowego Seminarium Duchownego) całkowicie lub częściowo oparło się w swoich pracach na zbiorach Archiwum Archidiecezjalnego i Biblioteki Kapitulnej. W latach następujących od 36 do 60 pracowników nauki wykorzystuje dla

⁸² Sobótką 16 (1961) s. 101—103.

⁸³ Praca ta wywołała niezadowolenie ze strony niemieckiej. Ks. prałat dr K. Engelbert umieścił w *Archiv für schlesische Kirchengeschichte* wydawanym im Auftrage des Instituts für ostdeutsche Kultur und Kirchengeschichte artykuł: *Polnische Geschichtsfälschungen. Eine Berichtigung*, na co ks. bp W. Urban odpowiedział repliką: *Eine Berichtigung einer Berichtigung. Antwort dem Institut für ostdeutsche Kultur und Kirchengeschichte*, *Nasza Przeszłość* 26 (1967) s. 221—242.

⁸⁴ *Prawo Kanoniczne* (1964) 1/2 s. 201—231.

⁸⁵ *Nasza Przeszłość* 17 (1963) s. 123—186.

⁸⁶ Wykładał również w Seminarium Duchownym diecezji opolskiej w Nysie.

swoich prac zasoby pomników kultury pieczęlowicie strzeżone przez ks. dyrektora.

Ks. bp Urban jest również opiekunem — jak wyżej wspomiano — bogatej Biblioteki Kapitulnej, której wiele poświęca uwagi. Wyrazem jego zainteresowań i znajomości zbioru jest szereg artykułów, niektóre z nich mają charakter nie tylko księgoznawczy, ale stanowią pewne ujęcie syntetyczne. Do nich należą: *Rola kościelnych śpiewników i modlitewników w zachowaniu polskiego języka na Śląsku*,⁸⁷ *Rękopisy liturgiczne Biblioteki Kapitulnej we Wrocławiu*,⁸⁸ *Rękopisy skryptury-styczne i egzegetyczne w zbiorach Biblioteki Kapitulnej we Wrocławiu*.⁸⁹ Do tego dochodzą jeszcze dwa krótkie komunikaty: *Autograf Kaspra Elyana*⁹⁰ i *Mszał w XVI wieku z Laszkowic Oławskich w języku polskim*.⁹¹

Zbiorami bibliotecznymi w diecezji wrocławskiej zajął się również pomocnik ks. bpa Urbana ks. A. Świerk, który opracował: *Piętnastowieczny księgozbiór Jana Rodziny, polskiego kaznodziei we Wrocławiu*⁹² i *Sredniowieczna biblioteka klasztoru kanoników regularnych św. Augustyna we Wrocławiu*, Wrocław 1965.

Również liczni alumni Seminarium Duchownego wrocławskiego, kierowani przez ks. biskupa, podejmowali podobne opracowania. Wykazy tematów historycznych, opracowanych w całości lub częściowo na podstawie zbiorów kościelnych Wrocławia, były kilkakrotnie ogłaszane w organie urzędowym miejscowej diecezji: *Wrocławskie Wiadomości Kościelne*. Potrzebę takiej informacji podkreślał ks. doc. S. Librowski w r. 1970.⁹³

Niesłuchanie ważną sprawą było — rozszerzyć troskę o zachowanie zbiorów kulturalnych we wszystkich placówkach

⁸⁷ Nasza Przeszłość 8 (1958) s. 231—241.

⁸⁸ ABiMK 6 (1963) s. 155—190. Por. recenzję napisaną przez ks. dra W. Schenka w ABiMK 21 (1970) s. 34.

⁸⁹ ABiMK 9 (1964) s. 21—36.

⁹⁰ ABiMK 2 (1960) s. 171—173.

⁹¹ ABiMK 22 (1971) s. 289—291.

⁹² Śląski Kwartalnik Historyczny, Sobótka 20 (1965).

⁹³ Ks. S. Librowski, *Potrzeba i projekt stałej informacji o ruchu naukowym istniejącym w kulturalnych zbiorach kościelnych Polski*, ABiMK 21 (1970) s. 21—32. Wzmianka o działalności ks. bpa Urbana na s. 25.

kościelnych w archidiecezji, dlatego w organie kurialnym ogłoszono w roku 1957: *Zarządzenie w sprawach archiwalnych, bibliotecznych i muzealnych*.⁹⁴

Jeśli chodzi o dalsze udostępnianie zbiorów, to zwyczajem powszechnie już przyjętym w świecie kulturalnym Biblioteka Kapitulna przesyłała drogą wypożyczeń międzybibliotecznych książki do innych bibliotek, jak do Biblioteki Ossolineum, Biblioteki Narodowej w Warszawie, Biblioteki Narodowej w Poznaniu, Biblioteki Uniwersytetu we Wrocławiu, Biblioteki Uniwersytetu KUL, Biblioteki Głównej Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu, Muzeum Narodowego w Krakowie.⁹⁵

Najnowszym sposobem udostępniania zbiorów było mikrofilmowanie zapisów archiwalnych rękopisów i druków bibliotecznych. Mikrofilmy wykonywano w Stacji Mikrofilmowej Uniwersytetu we Wrocławiu i Ossolineum z przeznaczeniem dla licznych naukowców, instytucji kulturalnych, między innymi także dla Telewizji wrocławskiej. Rocznie wykonano około 30 zamówień.⁹⁶ Dla celów zabezpieczających sfilmowano w r. 1963 12 rękopisów archiwalnych i 2 rękopisy biblioteczne.⁹⁷

Niezwykłym osiągnięciem ks. bpa Urbana jako opiekuna zbiorów kościelnych jest opracowanie *Katalogu Archiwum Archidiecezji we Wrocławiu*, który obejmuje całość przechowywanego materiału w centralnej zbiornicy diecezji. Jest to jak dotychczas — pierwsze w Polsce tego rodzaju dokonanie.⁹⁸

Na łamach czasopisma *Archiwa Biblioteki i Archiwa Kościelne* ukazał się w druku katalog działu rękopisów.⁹⁹ Spis dokumentów wraz z ich regestami przeznaczył ks. biskup do osobnej publikacji, którą mu ułatwia Akademia Teologii Katolic-

⁹⁴ W tej sprawie warto wspomnieć o artykule ks. S. Librowskiego pt.: *Archiwa, biblioteki i muzea kościelne. Podobieństwa i różnice. Próba rozgraniczenia*, publikowanym w ABiMK 16 (1968) s. 5—18.

⁹⁵ ABiMK 8 (1966) s. 252; tamże 11 (1965) s. 267 n.

⁹⁶ ABiMK 12 (1966) s. 184.

⁹⁷ ABiMK 8 (1964) s. 252 n.

⁹⁸ Ks. F. Lenort, *Przewodniki oraz inwentarze po archiwach, zespołach i zbiorach opublikowane w Polsce po roku 1945*, ABiMK 18 (1969) s. 144.

⁹⁹ ABiMK 10 (1961) s. 5—32; tamże, 11 (1965) s. 5—108; tamże, 12 (1966) s. 6—74; tamże, 18 (1966) s. 5—89; tamże, 14 (1967) s. 5—131; tamże, 15 (1967) s. 91—248; tamże, 16 (1968) s. 19—242.

kiej w Warszawie.¹⁰⁰ Podczas gdy rejestry dokumentów zostały ułożone w porządku chronologicznym od r. 979 (nr 1) i 1218 (nr 2) do r. 1959 (nr 2134), to zbiór rękopisów dzieli się na szereg układów rzeczowych: I. Ogólne dane do historii diecezji. II. Biskupi i diecezja. III. Kapituła katedralna. IV. Kolegiaty. V. Klasztory. VI. Akta ogólne do dziejów i spisu prowincji. VII. Varia. I A. Akta działalności biskupów. I B. Akta biskupów sufraganów. I C. Zakłady i instytucje biskupie. II A. Biskupi Sąd nadworny. II B. Konsystorz biskupi. II C. Wikariat generalny. III. Kapituła i katedra. IV. Kolegiaty. V. Klasztory. VI. Sekularyzacja dóbr biskupstwa i kapituły. VII. Uniwersytet, gimnazja i szkoły ludowe. VIII. Akta ogólne do historii Śląska. IX. Akta szkolne. X. Akta personalne duchowieństwa. XI. Akta parafii i miejscowości.

Dwudziestopięcioletnia działalność ks. bpa Urbana w dziedzinie organizacji i opieki nad pomnikami przeszłości Śląska Dolnego oparta jest na głębokim ukochaniu przeszłości Kościoła, w którym się przebija życie Chrystusa, jako też na oddaniu się całym sercem badaniom historii Kościoła na tej ziemi, o której polskość świadczą rodzimym językiem pisane dokumenty i księgi. Ks. biskup śledzi stare metryki, księgi zapowiedzi, modlitewniki śląskie i śpiewniki, pisane po polsku, kazania i katechizacje, nawet jeden mszał polski. Księgi wizytacji kanonicznych, religijne książki mariologiczne i całe bogate zbiory wrocławskie są solidną podstawą dla tej patriotycznej pracy. *Ubi amator, non laboratur*. Miłość Kościoła i Polski to gwiazdy przewodnie, które wiodły ks. biskupa do nieustannej, nie znającej odpoczynku działalności. Całą swą wiedzę i zdolności poświęcił organizowaniu i ratowaniu, a także wykorzystywaniu zasobów, świadczących o starodawnej, polskiej kulturze na śląskiej piastowskiej ziemi. W obecnej posoborowej dobie, gdy Kościół odczuwa potrzebę otwarcia się na świat, postawa humanistyczna kapłana silnie zbliża go do społeczeństwa. Ks. bp Urban przez swój chrześcijański humanizm oddał wielką usługę

---

¹⁰⁰ W. Urban, *Wykaz regestrów dokumentów Archiwum Archidiecezjalnego we Wrocławiu*, Warszawa 1970.

gę Kościołowi i ludności Śląska Dolnego, zbliżając ją do dobra i piękna, a przez to i do Boga.

Słowa wdzięczności należą się również Włodarzowi kościelnego Wrocławia ks. arcybiskupowi Kominkowi za to, że okazał moralne i materialne poparcie dla inicjatywy ks. bpa Wincentego i pracy w dziedzinie chrześcijańskiej kultury, tak że Wrocław zajął w tym zakresie jedno z czołowych miejsc w Polsce.

L'activité de l'évêque Vincent Urban, organisateur de l'Archive et du Musée d'Archidiocèse et de la Bibliothèque du Chapitre à Wrocław

Résumé

Parmi les nombreuses collections culturelles, jointes aux diocèses polonaises et les mieux dirigées, c'est celle d'Archive et du Musée d'Archidiocèse et de la Bibliothèque du Chapitre à Wrocław.

Cette collection qui contient de pareils monuments, comme *Vita S. Hedvigis* ou *Liber foundationis monasteri B. Mariae Virginis in Heinrichow*, environs 9 000 diplômes et environs 6 500 manuscrits etc., pour lesquels le cardinal Georges Kopp a assuré un immeuble particulier dans le siècle précédent, a dû être après la seconde guerre mondiale organisée à neuf, et être rendue au service de la science polonaise, tellement intéressée du passée de la région silésienne. Comme suffragan du diocèse de Wrocław, l'évêque V. Urban a rendu d'énormes services et possède de grands mérites.

L'auteur de cet article a présenté son activité pendant 25 ans dans le domaine d'organisation et protection de cette collection en soulignant le développement de l'archive, par lequel passent 1000—2000 de savants par an, et au moins 20 d'excursions scientifiques. C'est grâce aux matériaux de l'Archive et de la Bibliothèque des centaines dissertations ont pu être publiées, grâce aux ressources culturelles admises toujours au public au par les prêts au par des microfilms. Chaque année environs 12000 des visiteurs passent par le Musée. A part son propre travail scientifique, l'évêque Urban développe une activité culturelle en organisant des expositions temporaires, des conférences sur l'histoire de l'Eglise à Wrocław etc.

Le directeur de la collection a écrit un guide de ce Musée et le catalogue de toute la collection de l'Archive (Documents et Manuscripts).

E. Przybyszewski